Kultura wizualna w szkole*

Visual culture at school

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2015.036>

Edukacja w warunkach współczesnej „cywilizacji obrazkowej” stawia przed nauczycielem szczególne wyzwania, wymagając znacznie większego zaangażowania, by uczniów zaciekawić, zainteresować, a co najważniejsze, by skutecznie nauczyć omawianego na zajęciach materiału, realizując tym samym zakładane cele dydaktyczne. Jednocześnie ciągły postęp techniczny stwarza coraz nowe możliwości prezentacji treści nauczania, w formie bardziej dla słuchaczy atrakcyjnej, przy czym formy te stają się coraz ważniejszym elementem szkolnej edukacji. W przypadku historii takimi niezbędnymi środkami są wszelkie wizualizacje dziejów, pozwalające

* Justyna Budzińska, *Źródło ikonograficzne w szkolnej edukacji historycznej na przykładzie zbiorów muzeów wielkopolskich*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2014, ss. 205, ISBN: 9788323227663.

bardziej doświadczyć przeszłość niż umożliwia to tradycyjny przekaz szkolny. Do tych przedstawień konieczne jest jednak również odpowiednie podejście, co stara się udowodnić autorka omawianej pracy. Edukacja z jednej strony nie może pozostać obojętną na te zjawiska, a z drugiej musi przede wszystkim zadbać o równowagę między dwoma wspomnianymi typami przekazu – wizualnym i narracyjnym, które nawzajem mogą się doskonale uzupełniać z pożytkiem dla wiedzy historycznej przekazywanej następnemu pokoleniu.

Autorka omawianej książki podjęła się próby stworzenia wzoru umożliwiającego kompleksowe wykorzystanie źródeł ikonograficznych w szkolnej edukacji historycznej, konkretnie dzieł malarskich i rysunkowych. Model ten, z założenia, miał być zróżnicowany ze względu na etapy w szkolnej edukacji, a tym samym dostosowany do wieku odbiorców. Oprócz tego głównego założenia praca ta również stara się podsumować i usystematyzować dotychczasowe rozważania dotyczące funkcjonowania tego rodzaju materiału źródłowego na dwóch poziomach – ogólnej refleksji oraz właśnie na polu szkolnej edukacji historycznej. We wstępie autorka argumentuje potrzebę stworzenia mechanizmu, który umożliwiałby wykorzystanie przedstawień malarskich w nauce historii, m.in. przez prześledzenie dotychczasowych prac poruszających kwestie edukacji, oraz dostrzega wcześniejsze próby tworzenia odpowiednich warunków dla nauczycieli, a dalej także dla uczniów, do pracy ze źródłami ikonograficznymi. Materiał badawczy pracy stanowią obrazy i rysunki pochodzące z wielkopolskich muzeów, większość z nich – z Muzeum Narodowego w Poznaniu wraz z oddziałami – Muzeum Historii Miasta Poznania, Pałacem w Rogalinie oraz Muzeum Adama Mickiewicza w Śmiełowie. Część źródeł reprezentuje muzea z Leszna, Rawicza, Gniezna i Kórniku. Autorka zaznacza, że oparcie się w omawianej pracy wyłącznie na zbiorach wielkopolskich (choć nie zostały one w całości zaprezentowane) nie umożliwia wyzyskania opracowanego modelu także dla obrazów znajdujących się w instytucjach muzealnych w innych regionach czy dostępnych zainteresowanym w inny sposób (zajęcia z wykorzystaniem materiałów ikonograficznych nie muszą odbywać się w instytucjach muzealnych, o czym autorka pisze dalej w swojej pracy). Ograniczenie się do zbiorów wielkopolskich zaś argumentuje w ten sposób, że podział na gatunki, któ-

rego dokonała w jednym z podrzdziałów części I znajduje swoich reprezentantów także w innych tego typu placówkach w kraju, a nie odnosi się jedynie do muzeów Wielkopolski.

Obok niewątpliwie bogatej podstawy źródłowej autorka wykorzystała rozległą literaturę z wielu dziedzin, takich jak teoria i historia sztuki, historia, metodologia historii i historia historiografii, dydaktyka ogólna, dydaktyka historii, pedagogika oraz psychologia, a także teoria kultury, socjologia i teoria literatury, wreszcie słowniki i kompendia oraz pokrewne tematowi strony internetowe.

Całość pracy składa się z trzech rozdziałów realizujących cele, które postawiła sobie autorka. Mocno dominuje jednak – w rozdziałach I i II – część teoretyczna; autorka dokonała analizy szeregu pojęć takich jak chociażby „źródło ikonograficzne”, „dzieło malarskie”, „przedstawienie historyczne”, „temat historyczny”, a także ich cech, uwarunkowań i funkcji, czy też przedstawienie kolejnych warstw narracji historycznej. Wychodząc od wyjaśnienia pojęcia „źródło obrazowe”, autorka dokonała rozróżnienia tematycznego zgromadzonego materiału źródłowego pochodzącego z wielkopolskich instytucji muzealnych. Obok przedstawień batalistycznych, ważnych dziejowych momentów, prezentowane są także portrety, pejzaże, sceny rodzajowe, które przedstawiają historię niejako bliższą obserwatorowi, „uczłowieczoną” przez ukazanie zwykłych mieszkańców i ich codziennego życia. Nie pominięto również malarstwa symboliczno–alegorycznego oraz bajek, mitologii i legend. Ciąg dalszy to przybliżenie historii w malarstwie, przy czym rozważania te ograniczone zostały do malarstwa polskiego, poczynając od średniowiecza, poprzez magnackich i królewskich mecenasów następnych stuleci, po wiek XIX i panoramy oraz dioramy historyczne z końca tego stulecia. Poza tymi rozważaniami pozostawiony został XX wiek, co autorka uzasadnia w ten sposób, że wraz z nadejściem tego stulecia i powstaniem nowych źródeł ikonograficznych – filmu i fotografii – skończył się pewien okres w dotychczasowym prezentowaniu historii. Czy zabieg ten był słuszny? Czy warto było zrezygnować z malarskich przedstawień odnoszących się do wydarzeń z XX wieku? Znamy przecież przykłady obrazów odwołujących się do historii lokalnej, np. wydarzeń z powstania wielkopolskiego przedstawionych w pracach autorstwa Leona Wróblewskiego znajdujących się w Wielkopolskim Muzeum Wojskowym,

oddziale Muzeum Narodowego w Poznaniu. Warto przywołać również reprodukcje prac Leona Prauzińskiego, również opowiadające o tych samych zdarzeniach. Odpowiadają one przecież założeniom przyjętym w tej pracy, mimo że wykraczając poza chronologiczne ramy książki. Rozważania tej części monografii kończy konkluzja przyznająca analizowanemu typowi źródeł ważne miejsce w szkolnej edukacji historycznej. Źródła te odpowiednio zinterpretowane umożliwią poznanie wielu aspektów przeszłości.

W rozdziale drugim, wychodząc od kolejnej definicji, tym razem pojęcia „pamięci społecznej, zbiorowej”, autorka przechodzi do charakterystyki odbiorcy i analizy warunków odbioru źródeł ikonograficznych w edukacji szkolnej w perspektywie socjologiczno-kulturowej oraz dydaktyczno-historycznej. W tym miejscu także wyróżnia, ważne dla potrzeb pracy, sformułowanie „szkolna pamięć przeszłości”. Przytacza wartości, które młody odbiorca sztuki, przechodząc przez kolejne szczeble edukacji, może, a nawet powinien sobie przyswoić, właśnie dzięki obcowaniu z malarstwem historycznym, co pozwoli mu stać się aktywnym odbiorcą kultury. Tworzony model pracy ze źródłem ikonograficznym dostosowany jest do wieku uczestniczących w spotkaniu z nim. Z osiągnięciem kolejnych poziomów szkolnej nauki rozszerza się pole obserwacji oraz pogłębia docieklliwość obserwatorów – poczynając od opisu (co?) w szkole podstawowej, przez analizę jakości i formy (jak?) dokonywaną przez uczniów gimnazjum, do interpretacji (dlaczego?) przeprowadzanej przez młodzież ponadgimnazjalną. Na końcu II rozdziału umieszczony został schemat modelu interpretacji źródeł ikonograficznych.

Na podstawie teoretycznych rozważań zawartych we wcześniejszych rozdziałach w kolejnej, ostatniej części pracy przedstawiona została koncepcja pozwalająca, zdaniem autorki, na interpretację, a dzięki temu na dogłębne poznanie źródeł ikonograficznych przez uczniów w różnym wieku. Istotna jest, co podkreśla autorka, forma dostępnych materiałów – kolorowe kserokopie, zdjęcia, prezentacje multimedialne, reprodukcje pochodzące z katalogów zbiorów – oraz merytoryczne, choćby jedynie podstawowe, przygotowanie prowadzącego zajęcia w zakresie omawianego źródła ikonograficznego, tak by możliwa była krytyka zewnętrzna, a także wyznaczenie celów, dla których osiągnięcia lekcja ma być przeprowadzona. Pomocne w tej pracy mają być pytania, które dotyczą zarówno przedstawionych po-

staci, jak i wydarzeń, oraz teksty źródłowe. Dalszą część książki stanowią przykłady konkretnych tematów lekcji, które mogłyby zostać przeprowadzone z wykorzystaniem wypracowanego modelu na przedstawieniach malarskich znajdujących się w zbiorach wymienionych wielkopolskich instytucji. Przykładowe tematy lekcji podane przez autorkę przeprowadzone na jednym bądź kilku obrazach odnoszących się zarówno do historii Polski, jak też dziejów lokalnych, dotyczą np. polskich królów i książąt, rodu Raczyńskich, powstań narodowych – poczynając od insurekcji kościuszkowskiej – a także reperkusji popowstaniowych, życia codziennego za dynastii saskiej, w epoce napoleońskiej, w czasach pierwszych wolnych elekcji czy państwa pierwszych Piastów. Przykłady te podzielone zostały na podgrupy odpowiadające kolejnym etapom nauki oraz ze względu na tematykę pojawiającą się w analizowanych obrazach, który to podział omówiony został już we wcześniejszym rozdziale. Autorka w swych przemyśleniach odwołuje się do podstawy programowej historii przyjętej dla trzech etapów nauczania oraz wartości, które uczniowie w czasie nauki powinni sobie przyswoić. Ikonografia ma w tym pomóc: zilustrować omawiane zagadnienia. Trudno się z tym nie zgodzić, jednak edukacyjna rzeczywistość może utrudnić pełną realizację tych założeń. Dotyczy to zwłaszcza uwzględnionej przez autorkę historii regionalnej pomijanej przez nauczycieli, których głównym celem jest przedstawienie uczniom treści należących do podstawowego materiału, przygotowującego uczniów do testów podsumowujących dany etap nauki.

Praca Justyny Budzińskiej jest poważną propozycją systematyzującą i porządkującą problematykę wykorzystania źródeł ikonograficznych w nauczaniu historii. Jako taka z pewnością będzie cenną pomocą zarówno dla nauczycieli historii, jak metodyków, autorów podręczników i innych osób zaangażowanych w kształtowanie współczesnego modelu nauczania historii w polskiej szkole.

Alina Kucharska